Kecskés D. Gusztáv: Globális humanitárius akció a hidegháború idején. Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest. 2025. 320 o.

J. Nagy László

Ha csupán a források, a tartalomjegyzék és a felhasznált irodalom, valamint a témában eddig publikált írások ismeretében alkotnánk véleményt, akkor is nyugodtan fogalmazhatnánk úgy, hogy Kecskés D. Gusztáv könyve a lehető legteljesebb képet nyújtja a problémáról. Az első részletes tudományos feldolgozás, amely a magyar menekültek érdekében végrehajtott nemzetközi humanitárius akció teljes dimenzióját elemzi, részletes képet ad a nemzetközi intézmények tevékenységéről, amelyek oly nagy szerepet kaptak a magyar menekültkérdés megoldásában.

Már a tartalomjegyzékből kiderül, hogy a szerző a probléma teljes képét tárja elénk. Nem csupán a nyugati közvélemény eddig is ismert nagyon humánus segítőkészségét vagy a számszerű adatokat (hány menekült, hol telepedtek le), hanem a nemzetközi körülményeket, a menekültek fogadását, problémáik megoldását s az ennek folyamán felmerülő anyagi nehézségeket mutatja be s elemzi, de a kolosszális munkát koordináló, végző nemzetközi intézményeket (vezetőiket, személyzetüket) is. Sőt – s ez mindenképpen új eleme a könyvnek – azt is feltárja, hogy ezek az intézmények maguk is hogyan változtak, tökéletesedtek, fejlődtek a probléma megoldása folyamán.

A felhasznált irodalom, a kutatóhelyek, elsősorban a levéltárak nagy száma is egyértelműen utal a kutatás mélységére, új források feltárására előrevetíti az új eredményeket, és olvasásra ösztönöz. S itt meg kell említeni a szerző stílusát, amelyből sugárzik az a törekvés, hogy a tudományos nyelvezet (terminológia) s az elengedhetetlenül fontos idegen szakszavak és intézménynevek feloldódjanak a szövegben, s ne kedvetlenítsék el az olvasót.

A feldolgozást tematikusan tulajdonképpen két részre oszthatjuk, amelyek formálisan nem különülnek el, hanem szervesen illeszkednek a fő probléma feldolgozásának folyamatába.

Az egyik a magyar menekültkérdés megoldásában részt vevő intézmények – működésük, fejlődésük – bemutatása. Milyen volt a viszonyuk egymáshoz, hogyan alakult kapcsolatuk a magyar kormánnyal. A 20. századi történelmünk e megrázó és tragikus eseményéről formált kép azzal válik teljessé, hogy bemutatja, elemzi a nemzetközi szervezetek, különös tekintettel az 1951-ben alakult ENSZ Menekültügyi Főbiztosság (UNHCR) 200 ezer menekült befogadása érdekében végzett küzdelmét. S egyben azt

is vizsgálja a szerző, hogy a magyar menekültek befogadása milyen hatással volt a nemzetközi menekültbefogadási rendszer későbbi fejlődésére.

A szervezet autonóm tevékenységét a megalakulását követő években különösen nehezítette a feszült hidegháborús légkör, amelyet a két szuperhatalom köré csoportosult szövetségi rendszer merev szembenállása jellemzett. S a „menekültekre a bipoláris versengés hatalmi tényezőjeként tekintettek" (37. o.). Ez az álláspont az egész hidegháború alatt megmaradt, de mindinkább a humanitárius szempontok élveztek prioritást. Az egymásnak feszülő ellenfelek véleménye azonban néhány év alatt pozitív irányban változott, s a szervezet kiszélesítette mozgásterét, és képes volt önálló kezdeményezéseket tenni. Ezek a fejlemények tették lehetővé, hogy komoly szerepet játsszon az 1956-os magyar menekültprobléma megoldásában. Ennek folyamán a humanitárius intézményeknél új jelenség a tájékoztatási és sajtótevékenység növekvő szerepe és szervezettsége.

Kecskés D. Gusztáv részletesen kifejti, hogy a könyvben tárgyalt jelentős humanitárius szervezetek nagy gondot fordítottak az egész válság és saját tevékenységük dokumentálására. Különböző szintű egységeik tervszerűen és rendszeresen készítették jelentéseiket a kormányok és együttműködő partnerek informálása céljából. A széles közvélemény elérését célzó sajtómunka robbanásszerű megélénkülésének és diverzifikálódásának lehetünk tanúi. Az intézmények működéséhez és segélytevékenységük kifejtéséhez nélkülözhetetlen anyagi erőforrások gyűjtésének ösztönzésére az ENSZ Titkársága Sajtóosztálya és a Menekültügyi Főbiztosság a magyar menekültek ügyében világraszóló sajtókampányt szervezett. Az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) és a Vöröskereszt Társaságok Ligája esetében is megfigyelhető azonban, hogy a humanitárius tevékenység egyre fontosabb részének tekintik a sajtóban való megjelenést. Sajtórészlegek felállításával, hivatásos újságírók bevonásával és a korabeli technika (film, rádió, kezdődő televíziózás) lehetőségeinek maximális kihasználásával igyekeztek a sajtó információs igényét minél teljesebben kielégíteni. Részben e törekvések sikerét jelzi az 1956-os magyar menekültügy és az ezzel kapcsolatos humanitárius tevékenység nagy fokú nemzetközi sajtólefedettsége, továbbá az a tény, hogy a magyar menekültválság alapvetően változtatta meg a globális menekültprobléma érzékelését a nyugati közvéleményben.

Az ENSZ Közgyűlése a svájci származású diplomatát, August Rudolph Lindtet, akit hazája lelkiismeretének is nevezett a sajtó, 1956. december 20-án a keleti blokk támogatásával választotta az UNHCR vezetőjévé. Nem kis részben az új főbiztos tevékenységének köszönhetően (Lindt 1958 januárjában Budapestre is ellátogatott) a Kádár-kormány magatartását is az együttműködés jellemezte. Az együttműködés azonban állandó feszültség közepette valósult meg. A Főbiztosság a családegyesítést, a Magyarországon maradt családtagok kiutazását favorizálta, a magyar

kormány viszont a hazatelepülést. 1962-ben Budapest a szakítás mellett döntött. Ekkor már látható volt ugyanis a magyar ügy lassú elhalása. A Főbiztosság tevékenységében egyre fontosabb lett a harmadik világ. Az Egyesült Államok is mindinkább a dekolonizációból születő független államokra koncentrált. Ennek az euroatlanti világon túli térség felé nyitásnak, nem csupán politikai, de anyagi támogatója is leginkább Washington volt (164–165. o.).

A könyv a családegyesítés kontra repatriálás dilemmát a Nemzetközi Vöröskereszt intézményeivel összefüggésben is bemutatja. A Kádár-kormányzat döntéshozatalában a humanitárius szempontok valódi jelentőségét a szerző egy 1958-as iratra hivatkozva így jellemzi: 2068 kivándorlási kérelem érkezett a Magyar Vöröskereszthez, amelyek között egyes befogadó országok Vöröskereszt-társaságainak kérelmei és egyéni beadványok egyaránt voltak. Az MVK-nak a kádári hatalmi rendszer döntéshozatalában játszott szerepe jelentőségét jól illusztrálja, hogy „gondos környezettanulmány után" csupán 49 esetben kérte a magyar szervezet a Belügyminisztérium Útlevélosztályának közreműködését, amiből 15 esetben engedélyezték a kiutazást...

A hidegháborús logikának megfelelően a NATO meghatározó ereje, az Egyesült Államok a magyar menekültek tömeges befogadásában hatalmas nemzetközi propagandalehetőséget látott a szovjet blokk államaival szemben vívott ideológiai küzdelemhez. Washington kiemelt figyelmet fordított a forradalomban nagy szerepet játszó egyetemisták ügyére, s erre ösztönözte szövetségeseit is. (A Rockefeller és a Ford Alapítvány igen jelentős számú menekült egyetemistának juttatott ösztöndíjat.) A NATO, „a láthatatlan szereplő", tevékenysége ebben a nemzetközi akcióban tulajdonképpen abban állt, hogy intézkedésekre ösztönözte a tagállamokat. A segélynyújtás során a semleges országokra nem volt jellemző motívum az antikommunizmus.

Kecskés D. Gusztáv az 1956-os magyar menekültek NATO-országokba történt befogadását tágabb horizonton is értelmezi: hangsúlyozza, hogy a menekültek ügye fontos elemét képezte az Egyesült Államok és a Szovjetunió által vezetett „két tábor" közti konfliktusnak, valamint az ideológiai és propagandaküzdelemnek. A kérdés a második világháború után az elűzött személyeknek (displaced persons) a kiformálódó szovjet blokkba való hazatérése kapcsán kristályosodott ki, a hidegháború kezdete óta a kelet–nyugati ideológiai szembenállás egyik központi elemévé, jelképévé vált. Érintette az ember jogát lakóhelye megválasztásához, az elnyomás előli elmenekléséhez és véleményének kifejtéséhez. A kibontakozó hidegháború nyomán az amerikai döntéshozók – különösen az egyes elnöki adminisztrációk, a külügyminisztérium és a CIA – az európai menekültek ügyét az USA nemzetbiztonságával azonos politikai mezőben ítélték meg, sőt menekültnek hivatalosan csak a kommunizmus elől me-

nekülőket tekintették. A menekültek a hidegháború eszközeivé lettek, olyan hatalmi tényezővé, hírszerzési és információs forrássá, amely a Nyugat és a szovjet blokk hatalmi játszmájának részévé vált. A menekülteket tehát a pszichológiai hadviselés részeként használták fel, és ebben az összefüggésben kevésbé volt fontos, mint az a „kollektív üzenet", amelyet a Vasfüggöny túloldaláról való távozásuk révén hordoztak az otthon maradók és a világ számára egyaránt.

Propagandaakció vagy humanitárius gesztus? – teszi fel már a bevezető oldalakon a kérdést a szerző. S a válasza: mindkettő. Ám a legfontosabb mégis az volt, hogy e tipikus hidegháborús konfliktusból a menekülő egyén nagyrészt csupán annyit érzékelt, hogy páratlanul kedvező lehetőségek nyíltak számára egy új élet elkezdéséhez (25. o.).

Az ENSZ 1956. november 4-i közgyűlési határozatának megfelelően a világszervezet szakosított intézményei (Egészségügyi Világszervezet [WHO] és az Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete [FAO], az ENSZ-családon belül pedig az Egyesült Nemzetek Gyermekvédelmi Alapja [UNICEF], az UNESCO stb.) is bekapcsolódtak a menekültprobléma megoldásába. És természetesen a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, valamint a Vöröskereszt Társaságok Ligája, továbbá számos nemzeti Vöröskereszt-társaság is. Ennek során a magyar menekültekkel való foglalkozás a Liga egész korabeli tevékenységének centrumában volt. A VNB a menekültek adatbankjának, valamint kereső- és üzenetküldő szolgálatának megszervezésével, a repatriálás, különösen a kiskorú menekültek hazatérésének támogatásával és a családegyesítés kényes ügyeivel való foglalkozással hagyományos funkcióit gyakorolta.

Ezen szervezetekkel együttműködve meghatározó szerep jutott a mai Nemzetközi Migrációs Szervezet ősének, az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának is. Szorosan együttműködött a legnagyobb terhet viselő osztrák kormánnyal úgy a menekültek elszállításában, mint az anyagi támogatások megszerzésében.

Az „Általános következtetések" című záró fejezetben a szerző összefoglalja a magyar menekültprobléma sikeres megoldásának valamennyi összetevőjét. Ezek közül csupán egyet említek: „E menekültsegélyezés ugyancsak szembeötlő vonása volt a magyarok kiváltságos helyzete a többi korabeli menekülthöz képest, és a menedéket nyújtó államok sem korábban, sem később nem tapasztalt befogadási hajlandósága." (277. o.)

Könyve végén Kecskés D. Gusztáv felidézi azt a nemzetközi politikai helyzetet, amelyben a nyugati országok magyar menekültekre vonatkozó döntései születtek, és újra felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar menekültválság sikeres megoldásában meghatározó szerepet játszott a hidegháború kontextusa. A NATO-tagállamok, amelyek a menekültek döntő többségét befogadták és a humanitárius akciót alapvetően finanszírozták, biztonságpolitikai érdeküknek tartották a magyar ügyben való aktív fel-

lépést. A magyar menekültkérdés kezelésében főszerepet játszó humanitárius intézmények – az UNHCR, a Vöröskereszt Társaságok Ligája és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága – vezetői egyaránt jó érzékkel alkalmazkodtak a hidegháború alaphelyzetéhez: igyekeztek teljes mértékben megfelelni a nyugati hatalmak külpolitikai elvárásainak, rendszeresen és bizalmasan konzultáltak velük, ugyanakkor arra törekedtek, hogy építsék a kapcsolatot a szovjet blokk országaival is, és lehetőség szerint kerüljék a velük való konfrontációt. E nemzetközi intézmények éppen ezzel a hangsúlyozottan politikamentes és humanitárius attitűddel, valamint professzionálisan szervezett munkájukkal nyújtották a legnagyobb szolgálatot a NATO-államoknak, mindenekelőtt az Egyesült Államoknak. Ezen országok közvéleménye ugyanis éppen a magyar forradalom szovjetek általi leverése kapcsán szembesült azzal, hogy a korábbi ígéretek ellenére a nyugati kormányok nem képesek hatékonyan fellépni a Vasfüggöny szovjet uralom alatt lévő oldalán kitörő felkelések támogatása érdekében. A tömeges menekültválság eredményes, gyors, magas szakmai színvonalú és a nyugati értékrendet világszerte kedvező fényben bemutató kezelése viszont felértékelte ezeket a szervezeteket a nyugati döntéshozók előtt, ami hozzájárult tevékenységük kiterjesztéséhez, sőt későbbi globálissá válásához.

A könyv mind a szakemberek, mind a téma iránt érdeklődő olvasók számára új és gazdag információkat nyújt. Igen hasznos lenne, ha angol nyelvű verziója is megjelenne; egészen biztos, hogy globális érdeklődésre tartana számot.